

RĂZBOIUL ROMANO-GOTIC DIN ANII 367-369

ALEXANDRU MADGEARU

1. Preliminarii

Conflictele dintre Imperiul Roman și goții care se așezaseră în sudul Ucrainei, Moldova și estul Munteniei după mijlocul secolului al III-lea au fost temporar încheiate prin victoria lui Constantin cel Mare din anul 332. Încă din anul 328, Constantin cel Mare cucerise un teritoriu din sudul Olteniei, care a fost legat de imperiu prin podul de la Oescus-Sucidava. În nord, acest teritoriu reîntră sub autoritatea imperiului și inclus în Dacia Ripensis se întindea cel puțin până la Romula (a fost reparat și drumul de la Sucidava până acolo). Teritoriul de la est de *Limes Transalutanus* a fost lăsat după 332 sub stăpânirea goților¹. Goții din Muntenia și Moldova până la Prut făceau parte din grupul tervingilor (ceea ce însemna „oamenii pădurilor”), iar cei care trăiau între Prut și Nipru din cel al greuthungilor („locuitorii stepei”)². Aria de răspândire a celor două grupuri corespunde în linii mari cu cea a culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, care s-a format pe la sfârșitul secolului al III-lea (printre purtătorii ei se mai numărau sarmații și dacii liberi)³. Alt grup germanic a fost cel al taifalilor, care s-au instalat mai întâi în nordul Moldovei și apoi s-au așezat în vestul

¹ O. Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia traiană sud-carpatică (sec. III-XI)*, Craiova, 1976, p. 26-28; D. Tudor, *Oltenia romană*, București, 1978, p. 416-423.

² H. Wolfram, *History of the Goths*, Berkeley, 1988, p. 24-25; V. Bierbrauer, *Archäologie und Geschichte der Goten vom 1.-7. Jahrhundert. Versuch einer Bilanz*, „Frühmittelalterliche Studien. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster”, 28, 1994, p. 131.

³ Vezi în special studiile din volumul *Die Sântana de Mureș-Černjachov-Kultur. Akten des Internationalen Kolloquiums in Caputh von 20 bis 24 Oktober 1995*, hrsg. von G. Gomolka-Fuchs, Bonn, 1999, precum și: F. Petrescu, *Repertoriul monumentelor arheologice de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de pe teritoriul României*, București, 2002; I. Ioniță, *Sântana-de-Mureș-Černjachov-Kultur*, în *Reallexikon der germanischen Altertumskunde begründet von Johannes Hoops*, vol. 26, Berlin-New York, 2004, p. 445-455.

Munteniei⁴. Prin tratatul de pace din 332, goții tervingi au devenit *foederati* (aliați ai imperiului), cu obligația de a pune la dispoziție luptători în caz de război. Goșilor le-a fost recunoscută stăpânirea asupra regiunilor nord-dunărene unde se instalaseră, cu condiția respectării păcii. De asemenea, ei primeau subsidii anuale, iar comerțul urma să se desfășoare liber⁵.

Pentru a fi supravegheată regiunea din afara imperiului care a ajuns să fie denumită *Gothia*, armata romană avea la dispoziție capetele de pod de la Daphne⁶, Piuia Pietrei (la gura Ialomiței) și Barboși (la gura Siretului)⁷. Tot sectorul Dunării de Jos situat în dreptul *Gothiei* a devenit în 335 o structură militară aparte (extinsă pe ambele maluri ale fluviului), denumită *Ripa Gothica*, în fruntea căreia a fost numit comandant nepotul lui Constantin cel Mare, Dalmatianus, care avea titlul de *Caesar*⁸. Limita de nord a acestui teritoriu era valul de pământ cunoscut sub numele de *Brazda lui Novac de Nord*. Datarea acestei fortificații lineare care începe la Hinova și ajungea în zona gurii Siretului (partea de est nu mai există) a comportat multe discuții printre arheologi. Subiectul de care ne ocupăm aici nu ne permite să insistăm asupra acestei chestiuni. De aceea, amintim doar că opiniile mai vechi referitoare la construirea valului în epoca romană timpurie sunt contrazise de cercetările mai recente, care îl datează în epoca lui Constantin cel Mare. Poziția valului nu ar fi avut nici un sens

⁴ Gh. Diaconu, *Despre taifali în lumina cercetărilor arheologice (aspectul Târgșor-Olteni)*, SCIVA, 15, 1964, 4, p. 467-484; V. Mihăilescu-Bârliba, *Noi date privind cultura tumulilor carpatici în România*, SCIVA, 48, 1997, 4, p. 309-339; H. Wolfram, *History...*, p. 91-92.

⁵ E. Chrysos, *Gothia Romana. Zur Rechtslage des Föderatenlandes der Westgoten im 4 Jh.*, „Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität”, 1, 1973, p. 52-64; I. Barnea, O. Iliescu, *Constantin cel Mare*, București, 1982, p. 118-119; B. Brockmeier, *Der Große Friede 332 n. Chr. Zur Außenpolitik Konstantins des Großen*, „Bonner Jahrbücher”, 187, 1987, p. 79-100; H. Wolfram, *History...*, p. 60-62; P. Heather, *Goths and Romans, 332-489*, Oxford, 1991, p. 108-115.

⁶ Pentru localizarea fortificației Dafne, vezi discuția de mai jos.

⁷ Pentru Piuia Pietrei, I. Barnea, O. Iliescu, *Constantin...*, p. 117. Pentru Barboși, A. Madgearu, *The Placement of the Fortress Turrus (Procopius, „Bell. Goth.”, III. 14. 32-33)*, „Balkan Studies”, 33, 1992, 2, p. 203-208; Idem, *The 6th Century Lower Danubian Bridgeheads: Location and Mission*, „Ephemeris Napocensis”, 13, 2003 (2005), p. 301-304.

⁸ E. Chrysos, *Ripa Gothica and Litus Saxonicum*, în W. Pohl, I. Wood, H. Reimitz (ed.), *The Transformation of Frontiers from Late Antiquity to the Carolingians*, Leiden, Boston, 2001, p. 69-72. Denumirea apare în *Anonymus Valesii*, 35 (FHDR, II, p. 49).

în timpul provinciei Dacia, când ea era apărată de cele două *limes*-uri cu direcția nord-sud. În schimb, amplasarea de-a lungul Dunării se potrivește cu situația strategică din epoca lui Constantin cel Mare⁹. În Moldova, limita de nord a *Ripei* era dată probabil de valul de pământ dintre Vadul lui Isac (pe Prut) și Tatarbunar¹⁰.

În adâncimea acestei *Ripa Gothica* a fost construit castrul de la Pietroasele, situat pe linia Brazdei lui Novac de Nord (este posibil să fi fost reconstruit un castru din epoca lui Traian). Trupele dislocate acolo aparțineau legiunii XI Claudia de la Durostorum. Castrul a fost abandonat cândva în timpul lui Constantius II (337-361) și cedat goșilor. Recent s-a demonstrat că tehnica și materialele folosite acolo sunt romane, dar că interiorul nu este obișnuit pentru un castru, deoarece cuprinde semibordeie și locuințe de suprafață, iar în necropolă sunt înmormântați goși cu arme în inventar. Fortificația de la Pietroasele era acel „oraș” al goșilor menționat în Actul Martiric al Sfântului Sava (referitor la persecuția creștinilor din Gothia din anul 372)¹¹. În regiunea Buzăului a existat, așadar, unul dintre centrele de putere ale goșilor tervingi, aliați ai Imperiului Roman.

Cu excepția unor raiduri izolate și a unei anumite încordări a relațiilor în anii 350, pacea dintre romani și goși a durat 35 de ani. Întreruperea ei a fost provocată în mod paradoxal tocmai de către existența *foedus*-ului din 332. În virtutea acestui tratat, goșii au fost atrași în războiul civil declanșat de Procopius contra lui Valens (364-378), un împărat care a devenit de la bun început nepopular din cauza politicii fiscale dure. Acest Procopius era văr după mamă al fostului împărat Iulian și afirma că este succesor legitim, numit de Iulian. Adevărul este că Valens nu făcea parte din dinastie, astfel că Procopius avea dreptate să pretindă puterea imperială. Procopius s-a proclamat împărat la

⁹ C. Croitoru, *Fortificații liniare romane în stânga Dunării de Jos (secolele I-IV p. Chr.)* (I), Galați, 2004, p. 40-55.

¹⁰ I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi. Dacii din spațiul est-carpatic în secolele II-IV e.n.*, Iași, 1982, p. 46-50; C. Croitoru, *Fortificații...*, p. 90-107.

¹¹ Gh. Diaconu, M. Tzony, M. Constantinescu, V. Drâmbocianu, *L'ensemble archéologique de Pietroasele, „Dacia”*, NS, 21, 1977, p. 219-220; Al. Popa, *Cu privire la problema așezărilor fortificate din aria culturii Sântana de Mureș-Cernjahov, „Mousaios”*, 5, 1999, p. 58-59; Idem, *Romains ou Barbares? Architecture en pierre dans le Barbaricum à l'époque romaine tardive (sur le matériel archéologique du Nord-Ouest du Pont Euxin)*, Chișinău, 2001, p. 66-69.

Constantinopol la 28 septembrie 365 și a declanșat un război civil. Rebeliunea a durat până la mijlocul anului 366 și s-a manifestat mai ales în dioceza Thracia, precum și în provinciile Asia și Bithynia. La ea au participat atât militari, cât și civili, care sufereau din cauza fiscalității excesive. Goții, care erau aliați ai Imperiului Roman, au intrat în conflict de partea lui Procopius, pe care îl considerau legitim, ca membru al dinastiei constantiniene; în plus, Procopius controla pe moment regiunile din apropierea Gothiei. Pe baza tratatului din 332, Procopius a solicitat sprijin militar din partea conducătorului got Athanaric (acesta spera probabil că va beneficia de condiții mai avantajoase în relațiile cu Imperiul Roman, dacă Procopius va învinge). De fapt, goții se pregăteau oricum să atace, fapt cunoscut de către Valens, care a ordonat refacerea unor fortificații de pe *limes* încă din vara anului 365, înainte de revolta lui Procopius. El intenționa să-i atace pe goți, iar sprijinul oferit de aceștia lui Procopios i-a oferit pretextul¹².

Valens a reușit, destul de greu, să-l înfrângă pe Procopius, care a fost capturat și ucis în 27 mai 366, iar cei 3000 de goți (10.000, potrivit lui Zosimos), plecați prea târziu, au fost înfrânți, luați prizonieri și așezați sub supraveghere în fortificațiile de la Dunăre¹³. După victoria contra lui Procopius, în *Gothia* a fost trimis comandantul cavaleriei (*magister equitum*) Victor, pentru a cere socoteală de cele întâmplate. Conducătorul (care nu este numit nici de către Ammianus Marcellinus, nici de către Zosimos, dar care era cu siguranță Athanaric) i-a arătat o scrisoare din partea lui Procopius în care acesta susținea că este împărat legitim; el considera că goții trebuie să fie iertați, fiindcă au acționat conform tratatului din 332 și cerea restituirea ostaticilor. Evident, Athanaric avea dreptate, dar, după cum afirma Ammianus Marcellinus, împăratul „a socotit neserioasă scuza”.¹⁴ Valens știa oricum ce motiv puteau invoca

¹² Ammianus Marcellinus, *Istorie romană*, XXVI. 6. 11 (trad. D. Popescu, București, 1982, p. 420); H. Wolfram, *History...*, p. 65; P. Heather, *Goths...*, p. 116; Th. S. Burns, *Barbarians within the Gates of Rome: A Study of Roman Military Policy and the Barbarians, ca. 375-425 A. D.*, Bloomington, 1994, p. 5-9.

¹³ Ammianus Marcellinus, XXVI. 6-9 (trad. D. Popescu, p. 446); Eunapios, frg. 37 (FHDR, II, 239); Zosimos, IV. 7, 10 (FHDR, II, 309); N. Lenski, *Failure of Empire: Valens and the Roman State in the Fourth Century A.D.*, Berkeley, 2002, p. 68-84, 116.

¹⁴ Ammianus Marcellinus, XXVII. 5. 1, 2; U. Wanke, *Die Gotenkriege des Valens: Studien zu Topographie und Chronologie im unteren Donauraum von 366 bis 378 n. Chr.*, Frankfurt am Main, 1990, p. 79.

goții pentru acordarea ajutorului militar lui Procopius. De aceea, misiunea lui Victor era inutilă dacă urmărea doar aflarea motivului pentru care goții au acționat așa. Credem că de fapt comandantul cavaleriei a fost trimis pentru a evalua capacitatea militară a goților¹⁵. Războiul era oricum decis, și chiar și goții erau conștienți de asta, după cum aflăm de la Ammianus Marcellinus. După primirea raportului lui Victor, împăratul a apreciat că situația este suficient de gravă, astfel că a amânat reluarea conflictului cu Persia și, în iarna 366-367, a început pregătirea unui război contra goților.

Izvoarele referitoare la acest conflict sunt foarte sumare. Cel mai important, istoria lui Ammianus Marcellinus, îl tratează într-un singur capitol, nu prea mare. În comparație cu modul foarte detaliat în care este relatat războiul cu Persia, cel cu goții este foarte concis prezentat, fără precizări geografice clare. Al doilea izvor narativ, mai târziu, este istoria lui Zosimos. El completează descrierea primei campanii, dar o omite pe a doua¹⁶. Alte informații provin din două discursuri ale retorului Themistios. Natura acestor texte laudative nu permite un spor deosebit al informațiilor; totuși, ele au păstrat date prețioase despre urmările conflictului. Actele legislative emise de Valens în perioada prezenței sale în zona de conflict dezvăluie, prin menționarea datei și locului, urmărirea mișcărilor împăratului. Cu toată această sărăcie a surselor, prin exploatarea lor la maximum se poate ajunge la o reconstituire satisfăcătoare a conflictului și a consecințelor acestuia.

2. Prima campanie (vara anului 367)

Orașul Marcianopolis (Devnja) a fost ales ca loc de concentrare a trupelor. Reședința provinciei Moesia Secunda avea o poziție strategică importantă, pentru că acolo se intersectau drumurile Nicopolis ad Istrum-Odessos și Durostorum-Mesembria. În secolul al IV-lea, orașul devenise unul dintre cele mai importante din dioceza Thracia, poate chiar cel mai mare, după cum afirma Zosimos (IV. 10). Marcianopolis a fost baza de plecare și cu ocazia campaniei lui Constantin cel Mare din 332. Probabil că Valens a intenționat să urmeze același itinerar ca și Constantin, în speranța că va fi și el victorios. El l-a trimis la Marcianopolis pe prefectul

¹⁵ Cum presupune și H. Elton, *Warfare in Roman Europe, AD 350-425*, Oxford, 1996, p. 226.

¹⁶ Pentru datarea relatării lui Zosimos, vezi M. Zahariade, *Ammianus Marcellinus (27.5.2), Zosimos (4.11) și campania lui Valens din anul 367 împotriva goților*, SCIVA, 34, 1983, 1, p. 57-69.

pretoriului Auxonius, recent numit tocmai pentru a se ocupa de pregătirile de război. Auxonius a coordonat asigurarea logistică a campaniei, prin colectarea judicioasă a dărilor și prin organizarea aprovizionării cu hrană a militarilor. Pe Marea Neagră și apoi pe Dunăre au fost transportate, cu un mare număr de corăbii, provizii care au fost depozitate în mai multe fortificații de pe Dunăre, unde acestea să poată fi distribuite trupelor.¹⁷ Pe la începutul lunii mai 367, Valens în persoană a ajuns la Marcianopolis. În ziua de 3 mai, el îi dădea un ordin lui Auxonius chiar de acolo¹⁸. Nu se cunosc efectivele corpului expediționar, dar pregătirile atât de intense sugerează o mare concentrare de trupe. Ammianus Marcellinus spunea că au fost adunate armatele într-una singură,¹⁹ iar Zosimus preciza că la ofensivă au participat și soldații „care păzeau Istrul”²⁰, adică trupele de *limitanei*, care s-au adăugat la armata *comitatensis*.

La 30 mai, Valens încă se mai afla la Marcianopolis²¹. Deși sursele nu o spun, se poate presupune că timp de circa o lună el a pregătit atacul și a urmărit în ce măsură se execută aprovizionarea corpului expediționar. Probabil că nu mult timp după 30 mai a fost declanșat atacul, deoarece o întârziere ar fi însemnat desfășurarea ofensivei în perioada cea mai călduroasă a anului. De la Marcianopolis s-a mărșăluit spre Dunăre, pe drumul care la Zaldapa (Abrit) se bifurca spre Durostorum și Tropaeum Traiani. Fluviul a fost traversat pe un pod de vase, situat lângă fortificația denumită Daphne.²² Deoarece armata nu a trecut Dunărea pe la Oescus-Sucidava, s-a dedus că podul de acolo nu mai funcționa²³. Este o ipoteză care însă nu poate fi confirmată. Ruinarea podului (care era legat organic de cetate printr-un fel de pasarelă, descoperită recent)²⁴ în mai puțin de

¹⁷ Zosimos, IV. 10; B. Gerov, *Marcianopolis im Lichte der historischen Angaben und der archäologischen, epigraphischen und numismatischen Materielien und Forschungen*, „Studia Balcanica, 10. Recherches de géographie historique”, Sofia, 1975, p. 66; N. Lenski, *Failure...*, p. 127.

¹⁸ *Codex Theodosianus*, 7. 4. 15.

¹⁹ Ammianus Marcellinus, XXVII. 5. 2.

²⁰ Zosimos, IV. 11.

²¹ *Codex Theodosianus*, 11. 17. 1.

²² Ammianus Marcellinus, XXVII. 5. 2-3.

²³ D. Tudor, *Oltenia...*, p. 422; N. Lenski, *Failure...*, p. 125; M. Kulikowski, *Rome's Gothic Wars. From the Third Century to Alaric*, Cambridge, 2007, p. 116.

²⁴ P. Gherghe, L. Amon, L. Petculescu, *Corabia, jud. Olt [Sucidava]. Punct: Celei*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2005*, Constanța, 2006, p. 139-140 (nr. 64).

patru decenii, în condițiile în care la Sucidava se afla o garnizoană, este greu de admis. Deplasarea de la Marcianopolis la Oescus ar fi presupus un marș prea îndelungat, astfel că Valens a ales să treacă Dunărea printr-un punct mai apropiat de centrul de putere gotic. Pe de altă parte, în ipoteza că podul de la Oescus-Sucidava mai era încă funcțional, se poate presupune că goții s-ar fi așteptat ca pe acolo să traverseze Dunărea armata romană. Instalarea unui pod de vase în alt punct avea în acest caz scopul surprinderii inamicului.

Deoarece identificarea fortificației Daphne este esențială pentru reconstituirea traseului campaniei armatei romane la nord de Dunăre, vom examina în continuare această chestiune, reluând considerațiile din două studii anterioare²⁵. Ammianus Marcellinus afirma că Valens „și-a strâns armatele într-una singură, așezându-și tabăra în apropierea fortificației numită Daphne. Pe un pod de vase, pe care l-a făcut fără să întâmpine vreo rezistență, a trecut fluviul Istru” (*pubiscente vere quaesito in unum exercitu, prope Dafnen nomine munimentum est castra metatus, ponteque contabulato supra navium foros flumen transgressus est Histrum resistentibus nullis*)²⁶. Singurul izvor care mai menționează fortificația Daphne este Procopius din Caesarea. Potrivit acestuia, Constantin cel Mare a construit Daphne în fața orașului Transmarisca (Turtucaia). Iustinian a reconstruit-o, deoarece a considerat că este bine să apere Dunărea din ambele părți²⁷. Numele *Daphne* este grecesc și înseamnă „victorie” (un sens figurat al cuvântului „laur”). Nu este singurul caz când o fortificație a primit un nume alegoric care comemorează o victorie. De exemplu, în provinciile dunărene sunt cunoscute Nicopolis ad Istrum și Tropaeum Traiani, ambele fondate de Traian în amintirea războaielor dacice. Deoarece se află la Dunăre, se poate admite că numele *Daphne* amintește victoria lui Constantin cel Mare contra goților din 332 și, mai precis, locul pe unde a avut loc o traversare a Dunării. Numele real al fortificației era Daphne, nu Constantiniana Daphne, așa cum s-a considerat multă vreme. Monedele de aur comemorative cu legenda *Constantiniana Dafne* nu au nici o legătură cu fortificația (ele au fost

²⁵ A. Madgearu, *Three problems of historical geography: Dafne, Montes Serrorum and Caucaland*, „Études Balkaniques”, 36, 2000, 3, p. 132-143; Idem, *The 6th Century...*, p. 299-301.

²⁶ Ammianus Marcellinus, XXVII. 5. 2-3.

²⁷ *De Aedificiis*, IV. 7. 7.

emise pentru victoria de la Chrysopolis contra lui Licinius)²⁸.

Din relatarea lui Ammianus Marcellinus pare să reiasă că fortificația era pe malul de sud al Dunării, în timp ce Procopius scrie clar că Daphne era plasată pe malul de nord, în fața Transmariscăi. Amplasarea obișnuită, susținută de mulți istorici, este lângă Oltenița, în zona satelor Ulmeni și Spanțov. După cum s-a observat, *prope Dafnem* poate fi înțeles și ca o referire la un punct plasat față în față cu Daphne. Deci, textul lui Ammianus Marcellinus nu se opune unei localizări pe malul de nord²⁹. Existența a două unități militare în armata *comitatensis* denumite *Dafnenses* se poate explica printr-un transfer ulterior din armata de pe *limes* în armata *comitatenses* (intervenit după abandonarea capului de pod petrecută probabil după 337)³⁰.

Râul Argeș a distrus o mare parte a terenului din zona gurii sale, dar unele vestigii mai persistau în anii '70. O fotografie aeriană arată existența unei fortificații la sud de fostul sat Tăușanca (acum în Ulmeni, jud. Călărași), într-o zonă inundabilă (folosită pentru cultura de orez). Forma și dimensiunile sale (un dreptunghi de 110 x 80 m orientat cu laturile mari pe N-S) se potrivesc cu o fortificație precum Daphne³¹. Din păcate, acest monument este pierdut pentru totdeauna³². La sud-est de Ulmeni se află localitatea Grădiștea, denumită acum Cetatea Veche. La Curcani (15 km. NV), au fost cercetate două așezări și un mormânt aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Pe lângă obișnuita ceramică de secol IV, s-au mai descoperit un castron cu inscripția incizată

²⁸ I. Barnea, O. Iliescu, *Constantin...*, p. 136-139.

²⁹ Gr. Tocilescu, *Monumentele epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități din București*, I, București, 1908, p. 180; C. Patsch, *Beiträge zur Volkerkunde von Südosteuropa*, III. *Die Völkerbewegung an der unteren Donau in der Zeit von Diokletian bis Heraklius. 1. Teil: Bis zur Abwanderung der Goten und Taifalen aus Transdanuvien*, „Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Klasse”, 208, 1929, 2, p. 21; D. Hoffmann, *Die spätrömische Bewegungsheer und die Notitia Dignitatum*, Düsseldorf, 1969, I, p. 226; II, p. 142, nota 243; M. Zahariade, *Constantini Dafnenses și Balistarii Dafnenses*, *SCIVA*, 28, 1977, 3, p. 396; Idem, *Ammianus...*, p. 63-64; Idem, *Moesia Secunda, Scythia și Notitia Dignitatum*, București, 1988, p. 87-88; H. Wolfram, *History...*, p. 61, 67.

³⁰ D. Hoffmann, *Die spätrömische...*, I, p. 226; M. Zahariade, *Constantini...*, p. 391-394.

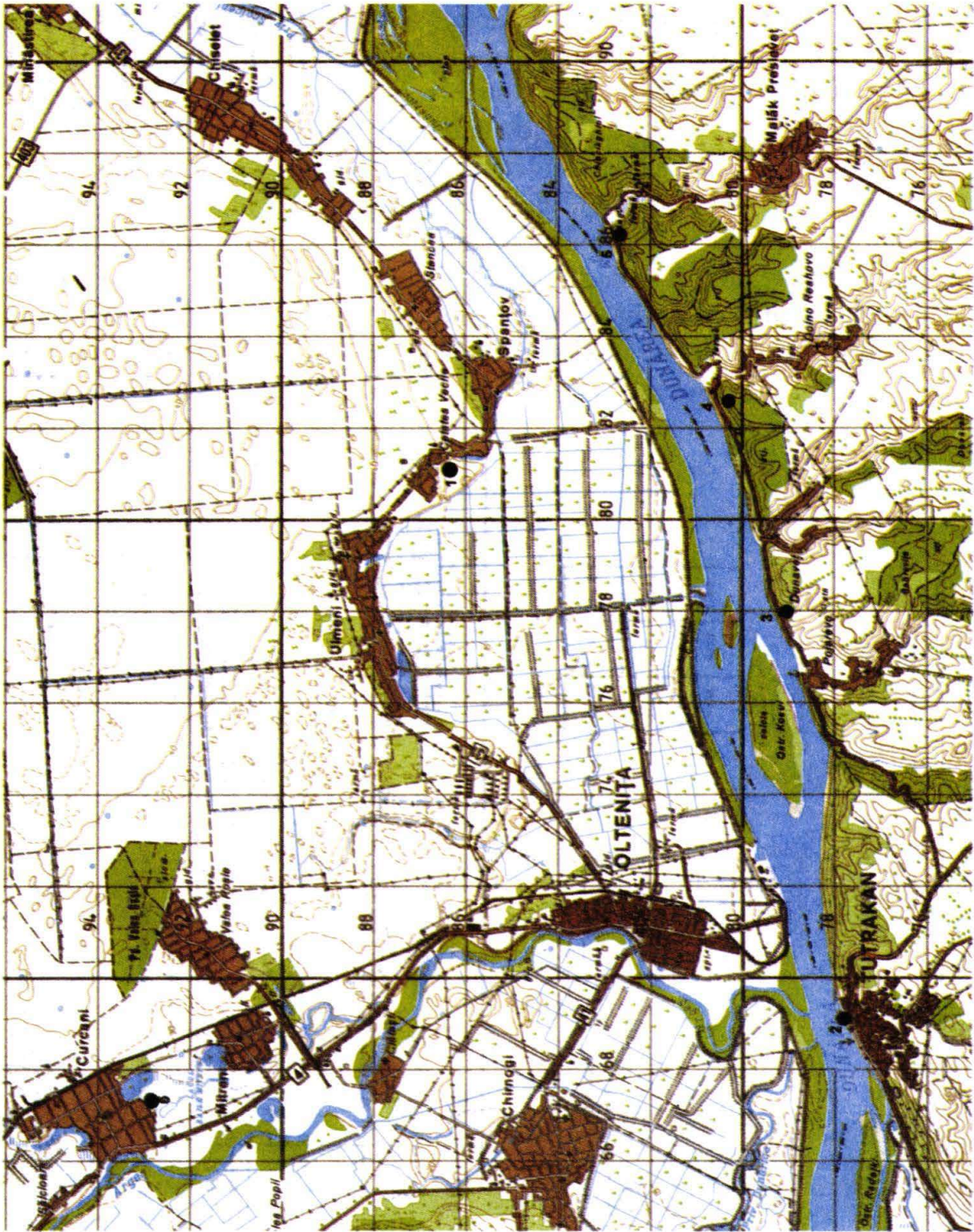
³¹ M. Rada, *Daphne și Marisca ?*, „Analele Institutului de geodezie, fotogrammetrie, cartografie și organizarea teritoriului”, București, 2, 1980, p. 65-69.

³² Al. Barnea a vizitat locul cu mai mult timp în urmă, observând că vestigiile au fost distruse de cultura de orez. Îi sunt recunoscător pentru informație.

MITIS, o monedă de bronz de la Licinius și cărămizi cu urme de mortar luate dintr-o construcție romană. Autorii cercetării au presupus că Daphne se afla la Curcani. Punctul are legătură vizuală cu Transmarisca³³. În plus, două monede de aur de la Iovianus (363-364) și Valens au fost descoperite la Curcani, din nefericire nu în cursul săpăturilor arheologice³⁴. Aceste monede pot atesta o prezență militară romană în epoca lui Valens. (Monedele de aur sunt foarte rare în această perioadă în Muntenia și ele pot proveni din plățile făcute militarilor). Totuși, Curcani este prea departe de Dunăre. Materialul de construcție a fost poate luat dintr-o fortificație situată în apropiere, adică posibil de la Daphne.

³³ B. Mitrea, C. Deculescu, *Unele descoperiri arheologice de la Curcani (r. Oltenița)*, SCIV, 17, 1966, 3, p. 538-548; C. Deculescu, *Unde a fost „Constantiniana Daphne” ?*, „Magazin istoric”, 3, 1969, 11 (32), p. 45-47.

³⁴ C. Preda, *Circulația monedelor romane postaureliene în Dacia*, SCIVA, 26, 1975, 4, p. 465; V. M. Butnariu, *Monedele romane postaureliene în teritoriile carpatodunăreano-pontice (275-491) (II). Perioada 324-383*, ArhMold, 12, 1988, p. 154, nr. 62.

Legendă: 1- Poziția probabilă a cetății Daphne; 2- Transmarisca; 3- castrul de la Požarevo; 4- Nigriniana; 5- Candidiana; 6- așezarea de la Curcani.

Daphne nu era singura fortificație romană de secol IV din zonă. O cărămidă cu stampila MAXEN(tius), care se datează în timpul lui Constantius II s-a descoperit între satele Andolina și Vărăști (circa 20 km. la est față de Ulmeni)³⁵. Aceasta indică o activitate constructivă militară în zonă, în perioada funcționării *Ripei Gothica*. În apropiere, la Ciocănești (punctul Grindul Comorii, situat la 4-5 km nord de Dunăre), au fost identificate la sfârșitul secolului al XIX-lea urmele unei fortificații care avea latura de vest de 60 m, iar cea de nord de cel puțin 30 m³⁶. Este posibil să fie vorba de alt cap de pod roman. Ca și la Tăușanca-Ulmeni, zona a fost distrusă de lucrările hidrotehnice făcute în anii '60, când a fost asanat lacul Boian.

Petre Diaconu a propus o soluție diferită, considerând că Daphne era noul nume dat de Constantin cel Mare cetății Sucidava (Izvoarele sau Pârjoaia, jud. Constanța) și că Procopius a confundat această Sucidava dobrogeană cu Sucidava nord-dunăreană (Celei). Argumentul său principal este absența mărturiilor arheologice pentru o fortificație romană lângă Oltenița³⁷. Am văzut însă că unele urme există. Mai interesantă este observația că Daphne trebuia să se afle pe cea mai scurtă cale între Marcianopolis și Gothia. Acesta ar fi un argument foarte serios pentru Sucidava, care era un vad important. Totuși, nu există nici o dovadă asupra schimbării numelui *Sucidava* în *Daphne*. O ofensivă prin Sucidava-Izvoarele ar fi fost foarte dificilă, deoarece ar fi fost îndreptată prin Bărăgan - o zonă de stepă fără apă. Cele mai bune căi către centrul gotic din Buzău erau valea Ialomiței (aflată în fața vadului de la Carsium-Hârșova), precum și valea Mostiștei. Descrierea mediului geografic făcută de Zosimos în relatarea expediției din 367 se potrivește foarte bine cu

³⁵ M. Zahariade, C. Mușțeanu, C. Chiriac, *Noi descoperiri epigrafice pe limesul Dunării de Jos*, „Pontica”, 14, 1981, p. 255-256.

³⁶ Biblioteca Academiei Române, mss.rom. 5137, f. 177 (scrisoare trimisă lui Grigore Tocilescu de către un inspector școlar în 1894, în care se afirmă că au fost făcute săpături acolo). Un învățător din Ciocănești care a răspuns la chestionarul trimis de N. Densușianu în 1893 scria că fortificația are laturile de circa 40 m. (Biblioteca Academiei Române, mss.rom. 4546, f. 188). R. Vlădescu-Vulpe, *Materiale istorico-arheologice pentru harta arheologică a României ridicată de Direcția Muzeului Național de Antichități. I. Regiunea Mostiștea-Călărași*, „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, 17, 1924, p. 86 a observat în 1923 că locul este acoperit cu aluviuni și vegetație.

³⁷ P. Diaconu, *Sur l'emplacement de l'ancienne Daphne*, „Studia Balcanica”, 10, 1975, p. 88-93.

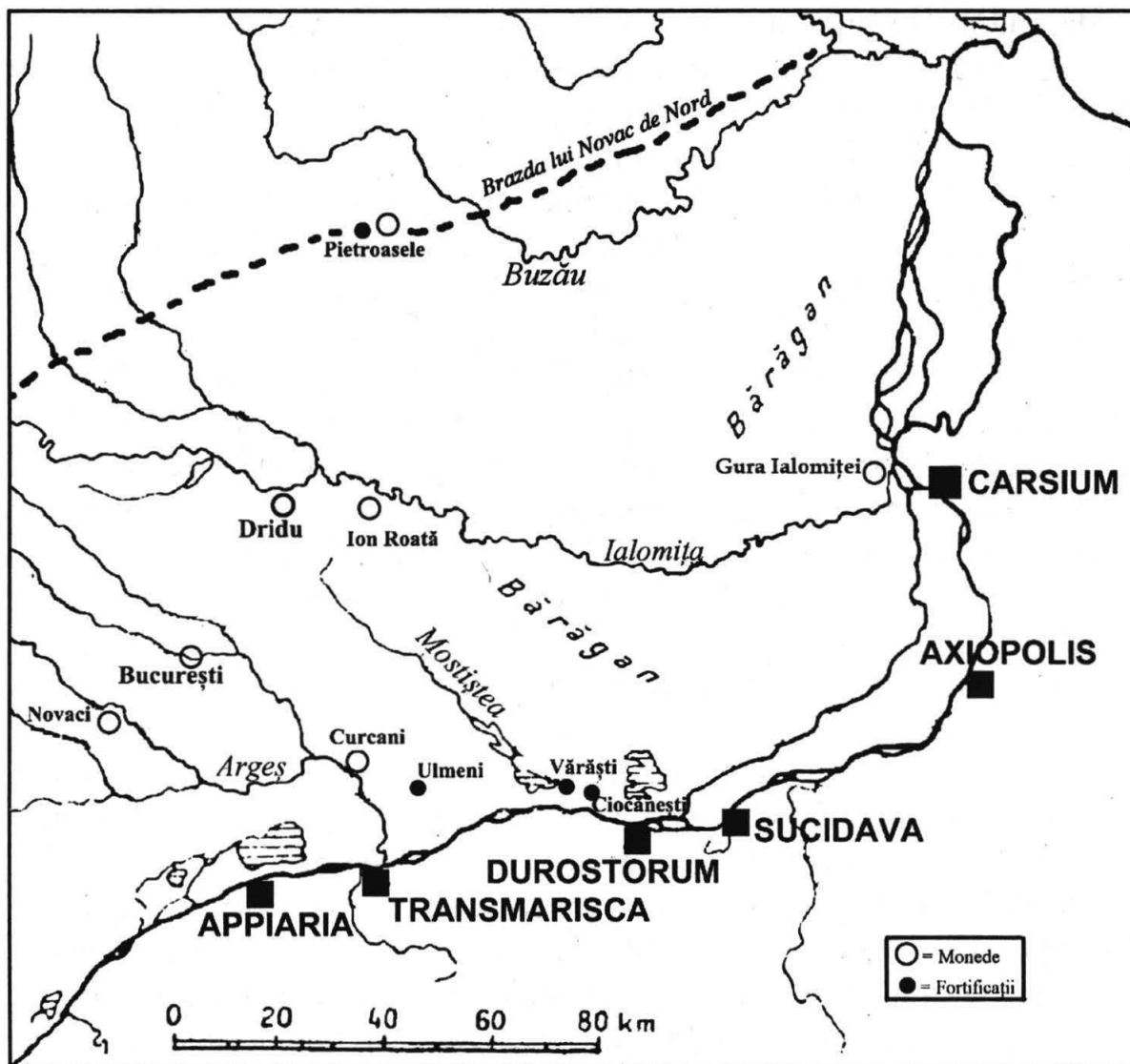
zona mlăștinoasă și împădurită a Mostiștei³⁸.

Cele mai multe dintre puținele monede romane descoperite în Muntenia datate între 367-375 se află pe un traseu care sugerează un trafic dinspre văile Argeșului și Mostiștei spre regiunea Buzăului. Aceasta era una dintre căile de contact dintre centrul de putere gotic de la Pietroasele și Imperiu, și de aceea tot pe acolo a înaintat armata lui Valens în 367. Monedele sunt următoarele:

- 1 solidus de la Iovianus (363-364) și 1 solidus de la Valens (364-378) la Curcani, jud. Călărași;
- 1 siliqua de la Valens (367-375) în așezarea gotică de lângă castrul Pietroasele, jud. Buzău;
- 2 monede de bronz de la Valentinianus I (364-375) și 1 de la Valens (367-375) la București;
- 1 monedă de bronz de la Valens (364-378) la Dridu-Metereze, jud. Ialomița, probabil dintr-un mormânt din secolele XII-XIII (recuperată probabil din zonă și depusă ca obol);
- 1 monedă de bronz de la Gratianus (367-375) la Ion Roată, jud. Ialomița;
- 1 monedă de bronz de la Valens (367-375) la Novaci, jud. Giurgiu;
- 1 monedă de bronz de la Procopius (365-366), 6 de la Valentinianus I (364-367), 1 de la Valentinianus I (367-375), 4 de la Valens (364-367) din locuri necunoscute din jud. Buzău;
- un tezaur de 46 de monede de argint (*siliquae*) emise în 364-367, descoperit undeva în zona Gurii Ialomiței³⁹.

³⁸ M. Zahariade, *Ammianus...*, p. 61-63.

³⁹ V. M. Butnariu, *Monedele...*, p. 152 (nr. 27, 29), 154 (nr. 62), 157 (nr. 101), 158 (nr. 127), 159 (nr. 139); C. Deculescu, *Date noi asupra tezaurului de la Gura Ialomiței*, **BSNR**, 70-74, 1976-1980 (1981), nr. 124-128, 227-230; E. Nicolae, A. Popescu, *Descoperiri monetare de la Dridu, jud. Ialomița*, **BSNR**, 88-89, 1994-1995 (1998), nr. 142-143, p. 261, 263.

În concluzie, amplasarea cetății Daphne la Grădiștea de la sud-est de Ulmeni pare să fie cea mai bună soluție. Această fortificație dispărută se afla în contact vizual cu trei caste situate la est de Transmarisca. Atunci când Procopius a poziționat Daphne, el a luat ca reper Transmarisca pentru că era vorba de o localitate mai importantă. În realitate, în fața acestui oraș nu era decât gura Argeșului (Marisca). Cele trei caste, care existau în secolul al IV-lea, erau situate la Požarevo (punctul Postat), Dolno Rjachovo (punctul Ljaskovec) și Malāk-Preslaveț. Numele primului dintre ele nu este cunoscut; următoarele două au fost identificate cu Nigriniana și Candidiana⁴⁰. Podul de vase a fost făcut,

⁴⁰ R. Ivanov, *Der Limes von Dorticum bis Durostorum (1.-6. Jh.) - Bauperioden des Befestigungssystems und archäologische Ergebnisse 1980-1995*, în *Roman Limes on the*

așadar, nu la Transmarisca, ci la Nigriniana sau Candidiana.

Traversarea Dunării de către armata lui Valens prin acest punct indică intenția înaintării pe valea Argeșului sau pe valea Mostiștei. Este adevărat că drumul cel mai scurt către castrul Pietroasele era pe valea Buzăului, adică pornind dintr-un punct de pe *limes* care poate fi căutat între Dinogetia și Carsium, dar și lacul Mostiștea era legat de Dunăre printr-un braț folosit pentru navigație până în evul mediu. Acest braț începea la vest de Călărași, trecea pe la Ciocănești și prin lacul Boian și atingea lacul Mostiștea la Mănăstirea⁴¹. Valea Mostiștei a fost utilizată în antichitate și evul mediu ca o cale de acces spre Prahova și Buzău⁴². O analogie este oferită de una dintre direcțiile de marș din timpul primului război daco-roman. De la Durostorum, corpul de armată a înaintat pe valea Mostiștei și apoi pe valea Ialomiței, către cetățile dacice de la Tinosul, Gura Vitioarei, Făget și Homorâciu, situate pe drumul spre trecătoarea Bratocea⁴³.

După traversarea Dunării, armata romană a constatat că goții au evacuat câmpia și s-au refugiat în *Montes Serrorum*, care, după cum spunea Ammianus Marcellinus, erau stâncoși (*arduos*) și accesibili numai pentru cunoscători (*inaccessos nisi perquam gnaris*). Deoarece goții știau că războiul este iminent, ei au avut timp să pregătească retragerea din fața inamicului, cu care nu se puteau confrunta în câmp deschis din cauza disproporției de forțe. Tactica aplicată a condus la uzura forțelor romane, care s-au rezumat la operațiuni de scotocire în zona de baltă și în câmpie. Acestea nu au avut nici un rezultat decisiv, căci trupele comandate de *magister peditum* Arintheus (comandantul infanteriei) nu au reușit decât să captureze pe unii dintre goții care nu apucaseră să se refugieze și care atacau pe furiș în bălțile și pădurile din lunca Dunării și de pe valea

Middle and Lower Danube (Cahiers des Portes de Fer, Monographies 2), ed. by P. Petrović, Belgrade, 1996, p. 169-170; I. Petkov, *Le rôle de Transmarisca dans le limes de Bas-Danube*, în G. von Bülow, A. Milcheva (ed.), *Der Limes an der unteren Donau von Diokletian bis Heraklios. Vorträge der internationalen Konferenz Svishtov, Bulgarien (1.-5. September 1998)*, Sofia, 1999, p. 237-239.

⁴¹ M. Munteanu, *Asupra condițiilor geografice din preistoria sud-estului României*, „Pontica”, 28-29, 1995-1996, p. 250.

⁴² R. Vlădescu-Vulpe, *Materiale...*, p. 84.

⁴³ M. Zahariade, D. Lichiardopol, *Componenta și structura armatei romane în nordul Munteniei, între anii 101-117*, în *Dacia Augusti Provincia. Crearea provinciei. Actele simpozionului desfășurat în 13-14 octombrie 2006 la Muzeul Național de Istorie a României*, București, 2006, p. 121-133.

Mostiștei. Armata romană nu s-a aventurat să pătrundă în acei munți unde avantajul terenului era de partea inamicului.⁴⁴

Localizarea acestor munți a provocat discuții la fel de numeroase ca și cea a cetății Daphne. Unii istorici au susținut că aceiași munți au fost menționați în cronica lui Ioannes Zonaras din secolul al XII-lea, în legătură cu planul lui Licinius de a se refugia la goți⁴⁵. De fapt, sursa afirmă că Licinius a fost ucis *πλησίων Σερρων* (lângă Serron) atunci când încerca să fugă de la Thessalonic, unde se afla arestat după ce fusese înfrânt la Chrysopolis. Expresia se referă la localitatea *Serrai* de lângă acest oraș⁴⁶. Prin urmare, *Montes Serrorum* apar într-un singur pasaj dintr-un singur izvor.

Montes Serrorum au fost identificați cu Munții Siriul, situați între râurile Teleajen și Buzău (altitudine maximă 1664 m). Numele *Siriul* este purtat și de două pâraie care izvorăsc din munții Tătarul și Tătăruțul, iar un sat vecin se numește *Gura Siriului*⁴⁷. Denumirea *Siriul* a fost atestată prima oară într-un document din 1517 (pâraiele *Sirias* și *Siriul* de lângă Drajna)⁴⁸. P. J. Schafarik a fost primul autor care a susținut identificarea *Montes Serrorum* = *Siriu*⁴⁹. Matei Cazacu a publicat un scurt articol despre acest subiect⁵⁰. Ulterior, M. Zahariade a admis identificarea⁵¹. Localizarea *Montes Serrorum* în regiunea Buzăului este acceptată de mai mulți istorici⁵². Mai puțini sunt cei care apreciază că denumirea se referă

⁴⁴ Ammianus Marcellinus, XXVII. 5. 3-4; Zosimos, IV. 11.

⁴⁵ O Seeck, *Licinius* (31 a), în *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, vol. 13, 1927, col. 230; C. Patsch, *Beiträge...*, p. 45, nota 5; I. Barnea, O. Iliescu, *Constantin...*, p. 107; H. Wolfram, *History...*, p. 60.

⁴⁶ Ioannes Zonaras, *Epitomae historiarum*, vol. III, Bonn, 1897 (XIII.1.25-26). B. Bleckmann, *Die Chronik des Johannes Zonaras und eine Pagane Quelle zur Geschichte Konstantins*, „Historia”, 40, 1991, 3, p. 350, nota 32.

⁴⁷ *Marele Dicționar Geografic al României*, V, București, 1902, p. 411.

⁴⁸ *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. II (1501-1525), București, 1972, p. 301, doc. 156; vol. V (1551-1565), București, 1983, p. 127, doc. 112, p. 275, doc. 251; M. Cazacu, „*Montes Serrorum*” (*Ammianus Marcellinus, XXVII.5.3*) zur Siedlungsgeschichte der Westgoten in Rumänien, „Dacia, NS”, 16, 1972, p. 301, nota 10.

⁴⁹ P. J. Schafarik, *Slawische Alterthümer*, I, Leipzig, 1843, p. 480.

⁵⁰ M. Cazacu, „*Montes Serrorum*”..., p. 300-302.

⁵¹ M. Zahariade, *Ammianus...*, p. 63, 69.

⁵² C. C. Diclescu, *Die Goten und die Wandalen in Ungarn und Rumänien*, Leipzig, 1923, p. 33, 42; R. Vulpe, *Le vallum de la Moldavie inférieure et le „mur” d'Athanaric*, The Hague, 1957, p. 57, nota 64; Gh. Ștefan, I. Barnea, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 593; I. Barnea, O. Iliescu, *Constantin...*, p. 107.

la Carpații Răsăriteni sau la Carpații Meridionali⁵³.

Asemănarea dintre numele *Siriu* și *Serrorum* este izbitoare. Totuși, o privire mai atentă arată că localizarea în Munții Buzăului a fost propusă tocmai din cauza acestei asemănări. Este un cerc vicios. De aceea, trebuie văzut dacă denumirea *Siriu* poate data din antichitate. Dacă nu, atunci amplasarea Munților Serrilor în regiunea Buzăului nu se mai întemeiază pe nimic. Serrii erau un trib sarmatic de la nord de Caucaz, amintiți de două lucrări geografice romane⁵⁴. De aceea, s-a presupus că numele *Montes Serrorum* ar atesta o migrație a acestor serri în regiunea Carpaților. Ipoteza pare verosimilă, fiindcă în Moldova și Muntenia existau sarmați în secolele III-IV. Este de observat însă că toate descoperirile sarmatice se concentrează la câmpie, cu precădere în Bărăgan⁵⁵. Pe de altă parte, existența altui trib *Serri*, de origine dacică, presupusă de D. Detschew și C. Daicoviciu⁵⁶, nu este demonstrată. I. I. Russu arăta că numele consemnat de Ammianus Marcellinus este sarmatic⁵⁷. Sunt cunoscute totuși unele cuvinte tracice compuse cu această rădăcină. De exemplu, un cap pe litoralul tracic al Mării Egee între Maroneia și se numea *Serreion* (azi, Kap Makri). Se pare că termenul derivă de la cuvântul tracic *siros*, care însemna „gaură”, „groapă de provizii”. Toponimul *Serrai* amintit mai sus face parte din aceeași familie. O inscripție atestă și numele de persoană tracic *Serrus*⁵⁸. Pe de altă parte, există și alte etimologii pentru numele *Siriul*, care nu este unic în România. În Dobrogea se află satul și valea *Siriul*, la 20 km SE de

⁵³ V. Pârvan, *Getica*, București, 1982, p. 32; C. Patsch, *Beiträge...*, p. 45; H. Wolfram, *History...*, p. 60.

⁵⁴ Pomponius Mela, *Chorographia*, I. 19. 14 și Plinius, *Naturalis Historia*, VI. 16. Vezi K. Kretschmer, *Serri*, în *RE*, Zweite Reihe, 2, 1921, col. 1745.

⁵⁵ G. Bichir, *Relations between the Sarmatians and the Free Dacians*, în *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania*, Bucharest, 1975, p. 55-65; Idem, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, p. 97-98.

⁵⁶ D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957, p. 433; C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 266. Vezi și A. Vraciu, *Limba daco-geților*, Timișoara, 1980, p. 177 (*Serrorum montes* în lista numelor proprii dacice).

⁵⁷ I. I. Russu, *Die Sprache der Thrako-Daker*, București, 1969, p. 139.

⁵⁸ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, București, 1984, p. 371 (*siros*); E. Oberhammer, *Serreion*, în *RE*, Zweite Reihe, 2, 1923, col. 1744 și *Siris* (*Serrhai*), ibidem, Zweite Reihe, 3, 1929, col. 313-314; D. Detschew, *Die thrakischen...*, p. 433-434, 448, 449; I. I. Russu, *Die Sprache...*, p. 139, 141, 152.

Hârșova; tot acolo este atestat un deal *Siriu-Bair*. O movilă *Siri-Bei-Iuiuc* a fost menționată între satele Enigea (azi, Deleni) și Mamut-Cuiusu (azi, Izvoru Mare), lângă Adamclisi⁵⁹. N. Iorga considera că numele *Siriul* ar putea deriva dintr-un cuvânt maghiar care însemna „movilă”⁶⁰. Astfel, originea antică a denumirii *Siriul* nu mai poate fi o certitudine și nu poate fi folosită pentru a localiza *Montes Serrorum*.

Ca mod de compunere cu un etnonim, numele *Montes Serrorum* are ca analogii *Sarmatici Montes* (Ptolemeu, II.11.4 și III.5.1 – localizați între Germania și Sarmatia) și *Alpes Bastarnicae* (*Tabula Peutingeriana*, VII), nume dat Carpaților⁶¹. Un nume de genul *Montes Carporum* nu este atestat de izvoare, dar este certă legătura dintre numele Carpaților și cel al carpilor. De aceea, denumirea *Montes Serrorum* este în logica onomasticii antice. Pe de altă parte, Carpații mai erau cunoscuți și cu numele de *Caucasus*. Jordanes (*Getica*, VII. 53-54) credea că muntele Caucasus înconjura malul de nord al Mării Negre, iar Iulius Honorius (un autor din secolul al V-lea) făcea o confuzie similară⁶². Tot în zona Carpaților se afla regiunea Caucaland, unde goții lui Athanaric s-au refugiat după înfrângerea lor de către huni, în 376. Fiind probabil influențat de omonimia *Caucasus*-ului de la nord de Dunăre cu cel de la est de Marea Neagră, Ammianus Marcellinus a aplicat acestor munți o denumire legată de o populație din zona Caucazului veritabil, serrii. Credem că aceasta este explicația apariției singulare a denumirii *Montes Serrorum* în relatarea campaniei contra goților. Deoarece ea nu se referă la un loc precis din Munții Carpați, nu este posibilă amplasarea zonei unde s-au refugiat goții. Cel mai probabil, este vorba de o porțiune mai largă din masivul Carpaților Meridionali, adică de depresiunile intramontane care au fost folosite în același scop și de către români în evul mediu, în timpul atacurilor otomane.

După ce trupele comandate de Arintheus au încheiat fără rezultate notabile operațiunile de scotocire, armata s-a retras în imperiu, probabil tot pe la Daphne. În ziua de 25 septembrie, Valens se afla la Durostorum,

⁵⁹ *Marele Dicționar...*, p. 410-411; A. Ghiată, *Toponimie și geografie istorică în Dobrogea medievală și modernă*, „Memoriile secției de științe istorice”, seria IV, 5, București, 1980, p. 55, nr. 228.

⁶⁰ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. II, București, 1992, p. 130. Vezi și vol. III, București, 1993, p. 38, nota 58.

⁶¹ K. Kretschmer, *Sarmatici montes*, în *RE*, Zweite Reihe, 2, 1923, col. 14-15.

⁶² *Geographi Latini Minores*, ed. A. Riese, Heilbrunn, 1878, p. 41.

unde a emis două decrete⁶³. După 9 octombrie, armata s-a deplasat la Marcianopolis pentru a ierna⁶⁴.

În 368, Valens a încercat din nou trecerea Dunării, dar fiindcă fluviul era umflat, nu a fost posibilă construirea altui pod de vase. Armata a rămas dislocată într-o tabără până toamna, după care a fost din nou retrasă pentru iernare la Marcianopolis. La 9 noiembrie Valens dădea un ordin de acolo⁶⁵. Din relatarea succintă a lui Ammianus Marcellinus aflăm că se intenționa trecerea Dunării printr-un punct situat lângă un sat al carpilor.⁶⁶ S-a presupus că acesta se afla în apropiere de Hârșova⁶⁷, deoarece acei carpi au fost identificați cu cei care au fost colonizați după bătălia din 271 care a avut loc, conform unei inscripții fragmentare, între (...)rsium și Sucidava. S-a dovedit ulterior că primul nume trebuie întregit Quersium, nu Carsium⁶⁸. Quersium, cunoscut și cu numele Questris în secolul al VI-lea, a fost amplasat la Poprusanovo, la 25 km SE de Silistra⁶⁹, ceea ce face ca bătălia din 272 să fie localizată în zona de la sud de lacul Bugeac și de la sud-est de Durostorum. De fapt, Ammianus Marcellinus se referea la un sat oarecare populat de carpi, situat undeva pe Dunăre, care însă nu poate fi localizat⁷⁰. Prin urmare, relatarea lui Ammianus Marcellinus nu ne permite să știm pe unde intenționa Valens să treacă Dunărea. El se afla în orice caz undeva în Dobrogea, deoarece acolo au fost efectuate în anii 368-369 lucrări de reconstrucție legate de pregătirea campaniei. Drumul de pe Dunăre a fost reparat, și cu această ocazie a fost pus un stâlp miliar nou la Rasova⁷¹. Pe același drum, dar mai

⁶³ *Codex Theodosianus*, 10. 1. 11; 12. 6. 14 (dat. vii kal. oct. Dorostori).

⁶⁴ M. Zahariade, *Ammianus...*, p. 60.

⁶⁵ *Codex Theodosianus*, 9. 34. 8.

⁶⁶ Ammianus Marcellinus, XXVII. 5. 5.

⁶⁷ C. Patsch, *Beiträge...*, p. 48-49; R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968, p. 273, 394; M. Comșa, *Elemente „barbare” în zona limes-ului Dunării inferioare în secolul al III-lea și al IV-lea*, „Pontica”, 5, 1972, p. 226; Gh. Diaconu, *Noi descoperiri privind prezența romană în nordul Dunării în secolul al IV-lea*, „Revista de istorie”, 33, 1980, 6, p. 1068; H. Wolfram, *History...*, p. 67.

⁶⁸ A. Aricescu, *Quelques précisions sur la carte de la Scythia Minor*, „Dacia”, NS, 14, 1970, p. 304-305.

⁶⁹ S. Torbatov, *Procop. De Aedif. IV, 7, 12-14 and the Historical Geography of Moesia Secunda*, „Archaeologia Bulgarica”, 4, 2000, 3, p. 68.

⁷⁰ P. Diaconu, „Satul Carpilor” sau „un sat al Carpilor”, *CCDJ*, 2, 1986, p. 205-207.

⁷¹ E. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 201, nr. 190.

la nord, la Cius (Gârliciu), a fost ridicat un nou castru, după cum o mărturisește inscripția de fundație datată după al cincilea an de domnie al lui Valens (martie 368-martie 369)⁷². Această activitate constructivă contemporană cu războiul contra goților arată că în 368 se pregătea trecerea Dunării pe undeva prin Dobrogea. Este posibil ca vadul să fi fost chiar cel de la Hârșova, căci pe acolo se putea ajunge ușor în regiunea Buzăului, dar indiciul nu este dat de localizarea eronată a aceluia sat al carpilelor, ci de refacerea fortificației Cius și de poziția privilegiată a acestui vad. În orice caz, este clar că și acum s-a încercat o ofensivă spre centrul de putere gotic din zona Buzăului.

Tezaurul de la Gura Ialomitei, care de fapt a putut conține mai multe piese decât cele cunoscute, este o apariție neobișnuită în raport cu celelalte descoperiri contemporane din zonă. Este posibil ca această sumă destul de mare să fi fost plătită unui localnic pentru anumite servicii aduse armatei romane, cum ar fi spionarea inamicului. Monedele cele mai târzii din tezaur au fost emise înainte de 24 august 367⁷³. De aceea, credem că el a fost plătit cu ocazia campaniei eșuate din vara anului 368, când preparativele au inclus, desigur, și obținerea de informații asupra zonei unde se intenționa transbordarea.

3. A doua campanie (vara anului 369)

După trecerea iernii, Valens a decis reluarea atacului contra goților, prin alt loc: Noviodunum. De această dată, podul de vase a fost instalat la unul dintre cele mai importante vaduri ale Dunării, folosit de multe ori în antichitate și evul mediu pentru ofensive de la sud la nord sau invers. Se cunoaște că Valens s-a aflat la Marcianopolis în datele de 11 martie, 3 mai, și 18 iulie 369.⁷⁴ Așadar, doar după data de 18 iulie 369 se poate plasa începutul campaniei. Pe de altă parte, Ammianus Marcellinus spune că după sfârșitul campaniei Valens s-a întors la Marcianopolis pentru a ierna. Deoarece se știe că el se afla la Marcianopolis în data de 11 decembrie 369⁷⁵, rezultă că întoarcerea din campanie s-a petrecut cel târziu la începutul lunii decembrie.

Tot în iulie (la începutul lunii) plasează Noel Lenski declanșarea

⁷² *Ibidem*, p. 242-244, nr. 233.

⁷³ C. Deculescu, *Date noi...*, p. 228.

⁷⁴ *Codex Theodosianus*, 9. 21. 7; 7. 4. 15; 10. 21. 1.

⁷⁵ *Ibidem*, 10. 10. 11.

campaniei, dar pe baza unui act emis la Noviodunum în data de 5 iulie 369.⁷⁶ El ignoră însă decretul din 18 iulie 369 emis la Marcianopolis. Explicația pe care o dăm este următoarea: la 5 iulie, împăratul se afla la Noviodunum pentru a inspecta locul pe unde avea să se efectueze traversarea Dunării, după care a plecat la locul de concentrare a trupelor de la Marcianopolis. Prin urmare, dacă s-a plecat de la Marcianopolis puțin după 18 iulie, se poate data traversarea Dunării pe la Noviodunum în jurul datei de 1 august 369, astfel că ostilitățile au durat cel mult patru luni. Traversarea fluviului pe la Noviodunum implică prezența inamicului în Basarabia.

La Ammianus Marcellinus, detaliile despre cea de-a doua campanie sunt și mai sumare decât în cazul celei din 367. Autorul face și greșeala de a-l considera pe Athanaric conducătorul greuthungilor (el era șeful tervingilor, așa cum o recunoaște chiar el în alt pasaj)⁷⁷. În schimb, menționarea greuthungilor confirmă localizarea evenimentelor în Basarabia. Dacă tervingii ocupaseră castrul de la Pietroasele, greuthungii se instalaseră la Tyras (orașul fusese cedat goților încă din 260).⁷⁸ Discursul lui Themistios în onoarea lui Valens se referă și el în mod vag la această înaintare în adâncimea teritoriului basarabean. El îl elogia pe împărat și pentru că „ai pustiit de două ori, într-un scurt răstimp, țara dușmană, mergând atâta loc până unde niciodată n-au îndrăznit să ajungă solii noștri”.⁷⁹ Așadar, atacul din vara anului 369 s-a desfășurat contra greuthungilor. Herwig Wolfram considera că din relatarea campaniei reiese că centrul de putere al lui Athanaric era în Moldova.⁸⁰ Totuși, din text se poate deduce și că Athanaric a venit în ajutorul greuthungilor. Ammianus Marcellinus nu spune decât că Athanaric a încercat să reziste cu efective insuficiente și că a fost respins. Dacă ar fi existat o bătălie decisivă, istoricul roman ar fi menționat-o. De aceea, credem că nici campania din 369 nu a reușit zdrobirea inamicului.

4. Încheierea păcii; consecințele războiului

Deși nu a suferit o înfrângere decisivă, Athanaric a fost forțat să

⁷⁶ *Codex Theodosianus*, 10. 16. 2; N. Lenski, *Failure...*, p. 132.

⁷⁷ Ammianus Marcellinus, XXVII. 5.6; XXXI. 3. 4.

⁷⁸ T. Sarnowski, *Das römische Heer im Norden des Schwarzen Meeres*, „Archeologia”, Warsaw, 38, 1987 (1989), p. 92; A. Popa, *Romains...*, p. 110, 119, 128.

⁷⁹ Themistios, *Discursul X*, 132 C (FHDR II, 57).

⁸⁰ H. Wolfram, *History...*, p. 71.

ceară încheierea păcii. Blocarea contactelor comerciale cu imperiul și pustiirea teritoriului aveau efecte mai grave decât micile confruntări care se petrecuseră în a doua campanie⁸¹. Încetarea importurilor romane era cu deosebire gravă pentru aristocrația gotică, deoarece pierderea sursei de bunuri de lux și de monede îi submina prestigiul și puterea economică⁸². Conducătorul goților tervingi a trimis de mai multe ori soli, propunând restabilirea păcii, prin care să fie iertat (este vorba aici de sprijinul pe care îl acordase lui Procopius). După mai multe asemenea solii, Valens a acceptat propunerea și i-a trimis pentru negocieri pe cei doi comandanți, Victor și Arintheus. Deoarece Athanaric jurase să nu calce pe pământ roman (cel puțin așa pretindea), el i-a propus împăratului ca tratativele de pace să se desfășoare chiar pe Dunăre, în dreptul orașului Noviodunum. Cei doi conducători s-au întâlnit pe o triremă, unde s-a încheiat tratatul de pace.

Evenimentul a avut loc vara, deoarece Themistios spunea că împăratul a stat pe corabie „în culmea arșiței”⁸³. De aceea, având în vedere și repetatele solii trimise de Athanaric, care au necesitat un timp oarecare pentru a se desfășura, tratatul de pace nu poate fi datat decât în vara anului 370, nu în 369, așa cum se afirmă în mod curent. Chiar dacă s-ar putea plasa, *in extremis*, evenimentul în luna septembrie 369⁸⁴, nici așa nu s-ar putea explica de ce Valens este din nou prezent la Marcianopolis în decembrie 369. Dacă pacea s-ar fi încheiat în vara sau toamna timpurie a anului 369, el nu mai avea nici un motiv să ierneze din nou la Marcianopolis. Se poate conchide că tratatul de pace de la Noviodunum a fost încheiat în iulie sau august 370. Aceasta înseamnă că Valens s-a deplasat din nou la Dunăre, după ce în aprilie 370 reluase luptele cu Persia.⁸⁵ De ce a făcut-o? După cum se poate deduce din puținele informații consemnate de Ammianus Marcellinus, împăratul nu era inițial dornic de a înceta confruntările cu goții, pentru că nici în 369 nu a reușit să obțină o victorie decisivă. Faptul că el a iernat din nou la

⁸¹ Ammianus Marcellinus, XXVII. 5. 7; Zosimos, IV. 11.

⁸² M. Zahariade, *Un război economic romano-gotic în 366-375?*, în *Anuar. Studii de politică de apărare, teorie, doctrină, artă și istorie militară*, București, 1996, p. 15.

⁸³ Ammianus Marcellinus, XXVII. 5. 8-10; Themistios, Discursul X, 133 (FHDR, II, p. 57). Locul unde s-a încheiat tratatul rezultă din analiza pasajului din Themistios.

⁸⁴ Cum sugerează I. Barnea, *Themistios despre Scythia Minor*, SCIV, 18, 1967, 4, p. 565 și H. Wolfram, *History...*, p. 68

⁸⁵ N. Lenski, *Failure...*, p. 174.

Marcianopolis începând din decembrie 369 este un argument clar în acest sens. El s-a lăsat cu greu convins de sfătuitoarii săi, care cel mai probabil erau cei doi comandanți Arintheus și Victor, să treacă la rezolvarea conflictului prin mijloace diplomatice. A cedat tocmai pentru că a realizat că este necesară restabilirea păcii la Dunăre după reluarea conflictului în Orient. Acesta este un argument suplimentar pentru datarea păcii în vara anului 370, deoarece înainte de declanșarea războiului cu Persia în aprilie 370, Valens ar fi dispus în continuare de forțe la Dunăre, pentru a mai încerca încă o dată zdrobirea goților.

Textul tratatului de la Noviodunum nu s-a păstrat, dar cel puțin unele dintre clauzele sale pot fi reconstituite din informațiile transmise de Themistios, Zosimos și Ammianus Marcellinus. Goții se obligau să nu mai treacă Dunărea pentru a ataca imperiul, dar păstrau stăpânirea asupra teritoriului nord-dunărean⁸⁶. Pentru a garanta pacea, au fost oferite ostăteci⁸⁷. Relațiile comerciale erau reglementate mai strict, în sensul că ele erau permise doar prin două dintre cetățile de la Dunăre⁸⁸. Una dintre acestea era cu siguranță Sucidava-Izvoarele, deoarece se știe că acolo a fost un centru de tranzit important în secolul al IV-lea (și nu numai), după cum atestă marele număr de sigilii comerciale și de monede descoperite acolo.⁸⁹ A doua cetate ar putea fi Noviodunum.⁹⁰ Prin tratat s-a schimbat regimul relațiilor romano-gotice. Goții pierdeau statutul de *foederati*, adică nu mai primeau subvențiile anuale. Athanaric nu a capitulat, ci a negociat de pe poziții egale cu Valens. Astfel, încheierea conflictului nu a reprezentat o reală victorie pentru Valens, ci a fost o pace de compromis. Stoparea subvențiilor a afectat capacitatea militară a goților, iar dacă alianța romano-gotică ar fi supraviețuit, efectele invaziei hunilor din 376 ar fi fost poate atenuate.

Consecința imediată a războiului romano-gotic a fost reluarea persecuțiilor contra creștinilor din Gothia, de origine romană, dacică și gotică, percepuți de Athanaric ca agenți ai lumii romane. Prigoana a durat până în 372. În societatea gotică s-a adâncit ostilitatea dintre aristocrații adepți ai apropierei față de romani, favorabili creștinismului, și cei tradiționaliști păgâni. S-a ajuns la un război civil între Athanaric și șeful

⁸⁶ Zosimos, IV. 11.

⁸⁷ Ammianus Marcellinus, XXVII. 5. 10.

⁸⁸ Themistios, *Discursul X* (FHDR, II, p. 61).

⁸⁹ P. Diaconu, *Sur l'emplacement...*, p. 91.

⁹⁰ R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria...*, p. 395; N. Lenski, *Failure...*, p. 135.

rival Fritigern, care a cerut ajutor militar lui Valens în jurul anului 372, după ce a promis că-i va apăra pe creștinii din Gothia de persecuții.⁹¹

Prin tratatul din 370, Gothia a încetat să mai fie un regat clientelar, devenind o putere cu care Imperiul Roman continua să mențină contacte comerciale, reglementate mai strict decât înainte de război. Implicarea ulterioară în războiul civil dintre Athanaric și Fritigern arată că Valens nu a renunțat nici la unele forme militare de control asupra situației din Gothia.⁹² Situația de la nord de Dunăre se va schimba însă radical din cauza invaziei hunilor din 376.

THE ROMAN-GOTHIC WAR OF 367-369

Abstract

Thirty-five years of peace followed after the Constantinian victory of 332 against the Goths. The conflict started again just because the existing *foedus*, when Athanaric supported the usurper Procopius against the new emperor Valens in 365. After the defeat of Procopius, *magister equitum* Victor was sent in Gothia to evaluate the military capability of the enemy. The war began in summer 367. From the base set at Marcianopolis, the Roman army advanced toward the Danube. The river was crossed by Daphne, a fort erected by Constantine the Great, whose name commemorates the victory of 332. Its location was much disputed since Ammianus Marcellinus and Procopius are giving divergent clues for it. However, the archaeological data support the identification with the disappeared camp from Ulmeni, in front of Nigriniana, east of Transmarisca. The crossing of the river by this point indicates that the Roman army marched through the Mostiștea or the Argeș valleys toward the Tervingi power center from the Buzău region.

Facing the advance of the enemy, the Goths took refuge in the so-called Montes Serrorum, that could be identified generally speaking with the southern range of the Carpathians. There is no relation with the

⁹¹ H. Wolfram, *History...*, p. 69-70; Z. Rubin, *The Conversion of the Visigoths to Christianity*, „Museum Helveticum”, 38, 1981, 1, p. 34-54; N. Lenski, *The Gothic civil war and the date of the Gothic conversion*, „Greek, Roman and Byzantine Studies”, 36, 1995, 1, p. 51-87.

⁹² R. C. Blockley, *East Roman Foreign Policy. Formation and Conduct from Diocletian to Anastasius*, Leeds, 1992, p. 33.